

Πλωτίνος ή η αναζήτηση του Ενός

● Του Κλείτου Ιωαννίδη

Θρησκευολόγου-Καθηγητή Φιλοσοφίας

Οσα γνωρίζουμε για τις λεπτομέρειες του βίου και της φιλοσοφικής δράσης του πιο σημαντικού, ίσως, νεοπλατωνικού φιλοσόφου, του Πλωτίνου, είναι ελάχιστα. Υπάρχει η βιογραφία του, γραμμένη από το μαθητή του Πορφύριο, γύρω στο 300 μ.Χ. Στη βιογραφία αυτή περιγράφονται, κατά ένα ευλαβικό και θρησκευτικό τρόπο, οι αναμνήσεις του Πορφυρίου από τους διαλόγους και τις συνομιλίες που είχε με το δάσκαλό του. Παράλληλα, ο Πορφύριος μας δίνει μερικά στοιχεία του χαρακτήρα του Πλωτίνου και καταγράφει διάφορα ανέκδοτα που αναφέρονται στον Αλεξανδρινό φιλόσοφο.

Ο Πορφύριος δεν ομιλεί καθόλου για τον Πλωτίνου πριν την άφιξη του τελευταίου στη Ρώμη, στα χρόνια του αυτοκράτορα Φιλίππου. Ο Πορφύριος δεν αναφέρεται στην οικογένεια, το γενεαλογικό δένδρο, την πατρίδα, τα παιδικά χρόνια του Πλωτίνου. Διαβάζοντας το «Περί Πλωτίνου βίου και της τάξεως των βιβλίων αυτού», του Πορφυρίου, σχηματίζουμε άνετα την εντύπωση πως ο Πορφύριος ενδιαφέρεται να ταυτίσει στο μέγιστο δυνατό βαθμό, το βίο με την σκέψη του Πλωτίνου. Είναι χαρακτηριστικά τα όσα λέει στην αρχή της βιογραφίας του: «Πλωτίνος ὁ καθ' ἡμᾶς γεγονώς φιλόσοφος ἔωκει μὲν αἰσχυνομένῳ ὅτι ἐν σώματι εἶν. Ἀπὸ δὲ τῆς τοιαύτης διαθέσεως οὔτε περὶ τοῦ γένους αὐτοῦ διηγεῖσθαι ἠνείχετο οὔτε περὶ τῶν γονέων οὔτε περὶ τῆς πατρίδος»¹.

Είναι επίσης χαρακτηριστικό, συνεχίζει ο Πορφύριος, ότι ο Αλεξανδρινός φιλόσοφος δεν ανεχόταν να ζωγραφιστεί ούτε να γίνει το άγαλμά του. Στον Αμέλιο, που τον παρακαλούσε να του επιτρέψει να του κάνει την εικόνα του, απάντησε: «Οὐ γὰρ ἀρκεῖ φέρειν ὃ ἡ φύσις εἰδῶλον περι-

τέθεικεν, ἀλλὰ καὶ εἰδῶλου εἰδῶλον συγχωρεῖν αὐτὸν ἀξιοῦν πολυχρονιώτερον καταλιπεῖν ὡς δὴ τι τῶν ἀξιοθεάτων ἔργων»². Εν αγνοία του Πλωτίνου, ο Αμέλιος μαζί με το φίλο του ζωγράφο Καρτέριο, κατόρθωσαν να ζωγραφίσουν το φιλόσοφο, βλέποντάς τον κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του και «ἐκ τοῦ τῆ μνήμῃ ἐναπομείναντος ἰνδάλματος τὸ εἶκασμα»³. Γενικά, ο Πλωτίνος αισθανόταν απέχθεια για το ότι είχε σώμα. Αδιαφοροῦσε εντελῶς γι' αυτό. **Αγωνιζόταν να ανεβάσει «τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον...πρὸς τὸ ἐν τῷ παντὶ θεῖον»**⁴. Αυτό, άλλωστε, εἶπε προς τον Ευστόχιο λίγο πριν αφήσει το πνεῦμα του, στην ηλικία των 66 ετών, «τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς Κλαυδίου βασιλείας πληρουμένου»⁵, δηλαδή το 269 μ.Χ. Και αν πάμε πίσω, στη γέννησή του, αυτή συμπίπτει με το δέκατο τρίτο ἔτος της βασιλείας του Σεβήρου, δηλαδή το 203 μ.Χ., στη Λυκόπολη της Αιγύπτου⁶.

Ο Πλωτίνος, όπως αναφέρει ο Πορφύριος, δεν ἔλεγε σε κανένα τον «μῆνα καθ' ὃν γεγέννηται, οὔτε τὴν γενέθλιον ἡμέραν»⁷. Δεν ἠθέλε με κανένα τρόπο να γίνει θυσία ή γιορτή στα γενέθλιά του, αν και ο ίδιος θυσίαζε και εόρταζε με τους φίλους του τις γενέθλιες ἡμέρες του Σωκράτη και του Πλάτωνος⁸.

Καθώς γράφει ο Πορφύριος, ο Πλωτίνος αφιερώθηκε στη φιλοσοφία στο 28ο ἔτος της ηλικίας του. Τότε ἤρθε σε επαφή με τους πιο διάσημους διδασκάλους της φιλοσοφίας στην πόλη του Αλεξάνδρου. Το αποτέλεσμα υπήρξε αρνητικό. Ο Πλωτίνος απογοητεύθηκε από την ακρόαση των φιλοσόφων αυτών. Εξομολογήθηκε τη θλίψη του σ' ένα φίλο του, ο οποίος κατάλαβε τη δυστυχία του και το οδήγησε στον Αμμώνιο Σακκά. Όταν άκουσε τον φιλόσοφο Αμμώνιο, εἶπε προς τον φίλο του: «Τοῦτον ἐξίπτουν»⁹. Άκουσε τον Αμμώνιο για ἑνδεκα ολόκληρα χρόνια. Ο Αμμώνιος τον επηρέασε,

¹ Πορφύριος, *Περί Πλωτίνου Βίου και της τάξεως των βιβλίων αυτού*, 1, 1-4, Pierre Hadot, *Porphyre et Victorinus*, (2 τ.) Paris, 1968.

² *Ibid*, 1, 5-8. ³ *Ibid*, 1, 10-15 ⁴ *Ibid*, 2, 25-30.

⁵ *Ibid*, 2, 30-35. ⁶ *Ibid*, 2, 35-40.

⁷ *Ibid*, 2, 35-40. ⁸ *Ibid*, 2, 36-44.

ως πνευματικός οδηγός που ήταν, και σχημάτισε πνευματικά την ψυχή του.

Σύμφωνα πάντοτε με τον Πορφύριο, ακολούθησε το στράτευμα του αυτοκράτορα Γορδιανού στην εκστρατεία του κατά των Περσών. Ήθελε να γνωρίσει τη φιλοσοφική σκέψη των Περσών και των Ινδών. Ωστόσο, ο Γορδιανός ηττήθηκε στη Μεσοποταμία και ο Πλωτίνος μόλις κατόρθωσε να διαφύγει και να σωθεί στην Αντιόχεια. Το Γορδιανό διαδέχθηκε ο Φίλιππος, επικεφαλής της αυτοκρατορίας, και ο Πλωτίνος στην ηλικία των 40 ετών πήγε στη Ρώμη. Ο Ερέννιος, ο Ωριγένης και ο Πλωτίνος συμφώνησαν να κρατήσουν μυστική τη διδασκαλία του διδασκάλου τους Αμμωνίου. Οι δύο πρώτοι παρέβησαν την μεταξύ τους συμφωνία και ο Πλωτίνος, για δέκα ολόκληρα χρόνια, δίδασκε, χωρίς να γράψει τίποτε, τη φιλοσοφία του Αμμωνίου. Μεταξύ των πιστών ακροατών του υπήρξε ο Αμέλιος, ο οποίος τον παρακολούθησε για είκοσι τέσσερα χρόνια.

Στη Ρώμη πήγε και ο Πορφύριος στα τριάντα του χρόνια, όταν ο Πλωτίνος ήταν ήδη πενήντα εννέα ετών. Ο Πλωτίνος άρχισε να γράφει τις διάφορες πραγματείες του γύρω στην ηλικία των σαράντα εννέα-πενήντα ετών. Μέχρι τον χρόνο που γνωρίστηκε με τον Πορφύριο, είχε τελειώσει είκοσι μία πραγματείες. Οι υπόλοιπες τριάντα τρεις γράφηκαν στα επόμενα χρόνια. Κανένα βιβλίο του Πλωτίνου δεν είχε τίτλο. Γι' αυτό ο Πορφύριος είκοσι οκτώ χρόνια μετά, όταν αναφέρεται στα βιβλία του Αλεξανδρινού δασκάλου του, αναγκάζεται να δίνει και τις πρώτες λέξεις της αρχής του κάθε βιβλίου⁹. Ο Πορφύριος, Τύριος στην καταγωγή, ανήκε μεταξύ των ολίγων εμπιστών φίλων του Πλωτίνου. Τόσο τον εμπιστευόταν, ώστε του ζητούσε να διορθώνει τα γραπτά του. Δεν μπορούσε να ξαναδεί ούτε να ξαναδιαβάσει τα κείμενά του. Η όρασή του, προς το τέλος, είχε μειωθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό και δεν ξεχώριζε καλά τις συλλαβές, ούτε ενδιαφερόταν για την ορθογραφία. **Εκείνο που υπήρξε αξιοθαύμαστο στον Αλεξανδρινό φιλόσοφο, ήταν η δύναμη και η διαύγεια του πνεύματός του, αρετές που διατήρησε μέχρι το τέλος της ζωής του.**

Ο Πλωτίνος δεν είχε μόνο μαθητές, είχε και μαθήτριες. Αναφέρονται η Γεμίνα, στην οποία και το σπίτι διέμενε, η θυγατέρα της, επίσης Γεμίνα, η Αμφίκλεια και πολλές άλλες. **Ήταν τόση η εμπιστοσύνη που έτρεφαν οι σύγχρονοι του Πλωτίνου προς το πρόσωπο του διδασκάλου, ώστε συχνά, προτού αποθάνουν, του εμπιστευόνταν τα παιδιά και τις περιουσίες τους.** Ωστόσο, ο Αλεξανδρινός φιλόσοφος, παρά τις πρακτικές φροντίδες που αναλάμβανε, ουδέποτε χαλάρωσε την ένταση

και την εγρήγορση του πνεύματός του. Ήταν άνθρωπος πρῶτος και προσηνής, στη διάθεση όλων των οικείων του. Στα είκοσι έξι χρόνια της παραμονής του στη Ρώμη, αν και στάθηκε συχνά ο διαιτητής σε διάφορες φιλονικίες, δεν είχε ποτέ κανένα εχθρό μεταξύ των πολιτικών¹¹.

Ο αυτοκράτορας Γαλιήνος και η γυναίκα του Σαλωνίκα τιμούσαν ιδιαίτερα τον Πλωτίνου. Ο φιλόσοφος εκμεταλλεύθηκε το σεβασμό τους και ζήτησε από τον αυτοκράτορα να ξανακτίσει μια πόλη κατερειπωμένη στην Καμπανία, ώστε να κατοικήσουν εκεί, όταν θα αναχωρούσαν από τη Ρώμη, ο Πλωτίνος και οι άλλοι εραστές της φιλοσοφίας. Η πόλη θα ονομαζόταν Πλατωνόπολις και θα είχε ως νόμους εκείνους του Πλάτωνος. Το σχέδιο δεν ολοκληρώθηκε, εξαιτίας του φθόνου και της μοχθηρίας κάποιων από το περιβάλλον του αυτοκράτορος, οι οποίοι και ματαίωσαν το σπουδαίο αυτό όνειρο του Πλωτίνου¹². Ήταν τόση η αγαθότητα, η πραότητα, η ψυχική ευγένεια και η υπομονή του Αλεξανδρινού φιλοσόφου ώστε απαντούσε πάντοτε στις επίμονες και κατ' επανάληψη ερωτήσεις που του υποβάλλονταν. Γνώριζε την προ αυτού φιλοσοφία, ιδιαίτερα τον Πλάτωνα, και, φυσικά, τον Αριστοτέλη και τους Στωικούς. Κατείχε, παράλληλα, τις επιστημονικές γνώσεις της εποχής του και τις διδασκαλίες πολλών άλλων σύγχρονών του διανοητών, στοχαστών και φιλοσόφων. Γνώριζε και χριστιανούς, ιδιαίτερα τους Γνωστικούς, στους οποίους αφιέρωσε και ξεχωριστό σύγγραμμα, στο οποίο ασκεί το φιλοσοφικό του έλεγχο.

Ο Πλωτίνος υπήρξε για τους μαθητές του περισσότερο ένας πνευματικός καθοδηγητής, παρά ένας απλός καθηγητής της φιλοσοφίας. Αυτό ήταν και για τον ίδιο ο Αμμώνιος Σακκάς, ο οδηγός της ψυχής του. Ο Αμμώνιος, όπως και ο Πυθαγόρας και ο Σωκράτης, δεν έγραψε τίποτε¹³.

Το τέλος του αρχαίου κόσμου βρίσκει τους φιλοσόφους ερμηνευτές της παλαιότερης φιλοσοφικής σκέψης. Γι' αυτό και ο Πλωτίνος θεωρεί καθήκον του την πίστη στη φιλοσοφική παράδοση, ιδιαίτερα την Πλατωνική. **Γράφει χαρακτηριστικά:** «Και είναι τούς λόγους τούσδε μη καινούς, μηδὲ νῦν λόγους ἐξηγητὰς ἐκείνων γεγονέναι μαρτυρίοις πιστωσάμενους τὰς δόξας ταύτας παλαιάς εἶναι τοῖς αὐτοῦ (τοῦ) Πλάτωνος γράμμασιν». Οι αναφορές στους παλαιότερους και οι ερμηνείες της σκέψης τους οδήγησαν μερικούς στο να κατηγορήσουν τον Πλωτίνου ότι αντέγραφε δουλικά τον Πλατωνικό φιλόσοφο Νουμένιο, ο οποίος έγραψε ένα αιώνα πριν από τον Αλεξανδρινό φιλόσοφό μας. Ο Πλωτίνος χρησιμοποίησε στο μέγιστο δυνατό βαθμό τη γλώσσα της εποχής του, για να εκφράσει τη φιλοσοφία και την αλήθειά του. ■

⁹ Ibid, 3, 13. ¹⁰ Ibid, 3-4. ¹¹ Ibid, 9-10. ¹² Ibid, 12

¹³ Emile Brehier, *La vie de Plotin, στον I τόμο των Εννεάδων*, Paris, 1960.